

Förändringars beständighet och social värdighet

– en uppföljningsstudie av KrAmi-verksamheten i Örebro

SIV NYSTRÖM & HALUK SOYDAN

I en utvärdering av KrAmi-verksamheten i Örebro, som ett socialt program för kriminella och missbrukare, intervjuades 1993 29 personer. Dessa har följts upp i den studie som är underlag för denna artikel. Syftet är att belysa frågan om förändring med avseende på deltagarnas levnadsförhållanden som 1993 års studie visade har förblivit stabila.

Det resultat som studien visar är att förändringar vad gäller arbete, bostad, familj, missbruk, självförtroende har blivit bestående för en majoritet av de intervjuade. Klienterna själva tolkar KrAmis bidrag till förändringen i starka positiva termer. Slutsatsen är att KrAmi tycks ha återgivit deltagarna deras sociala värdighet.

Sociala program vill åstadkomma förändringar i en riktning som svarar mot verksamhetens mål. Ett sätt att mäta hur väl en verksamhet lyckats med sin uppgift är att studera hur deltagarnas förhållanden förändrats i riktning mot målen. I den studie av

Siv Nyström är utredare vid Centrum för utvärdering av socialt arbete, CUS, och doktorand vid Lärarhögskolan i Stockholm.

Haluk Soydan är forskningsledare vid Centrum för utvärdering av socialt arbete, Socialstyrelsen, Stockholm, och docent i socialt arbete vid Göteborgs universitet.

KrAmi-verksamheten som här presenteras har vi försökt belysa stabiliteten i de förändringar av deltagarnas levnadsförhållanden som blev resultatet av KrAmi:s verksamhet i Örebro fram till 1992. Studien ingår i ett större utvärderingsprogram som omfattar både longitudinella och jämförande studier av två KrAmi-verksamheter och Knuff, ett annat socialt program, som båda jämförs med en kontrollgrupp av personer ur en liknande målgrupp som inte deltar i något program. Den studie som vi här refererar till är en uppföljning av Lindberg och Soydans stu-

die¹(1993) av 29 personer som deltagit i KrAmi:s verksamhet i Örebro 1989-1992.

I den studien (1993) jämfördes 29 deltagares förhållanden sex månader efter KrAmi med tiden före med avseende på variablerna arbete, bostad, utbildning, missbruk, kriminalitet, attityder till arbete, fritid, självförtroende och social förankring. Man ville beskriva klienternas livssituation och verksamhetens arbetsmetoder.

Den visade att en majoritet i flera avseenden levde ett mer samhällsanpassat liv. Med de kunskaper vi har från kontrollerade studier t. ex. av behandling av alkoholister, som visar att bestående effekter inte kan påvisas ett år efter programmet, fanns anledning att inta en skeptisk hållning även till beständigheten av KrAmi:s resultat. Med en uppföljning av 1993 års studie 1996, fyra år efter att personerna deltog i programmet, ville vi ta reda på om de förändringar som uppmättes direkt efter KrAmi-programmet hade blivit varaktiga. För att skilja de två studierna åt kommer de i fortsättningen att särskiljas med årtalen 1993 eller 1996. Fältarbetet till 1993 års studie gjordes 1992, varför även detta årtal återfinns på vissa ställen i texten.

Syftet med artikeln är att visa i vilken grad de förändringar som den tidigare studien (1993) av KrAmi visar har blivit bestående och vilken roll i förändringsprocessen som deltagarna själva tillskriver KrAmi.

När vi i denna artikel redovisar resultaten från uppföljningsstudien presenteras först studiens kontext. Därefter presente-

ras KrAmi-verksamheten med betoning på konsekvenspedagogiken såsom den tillämpas i Örebro. Efter en genomgång av metodfrågorna presenteras centrala delar av studiens empiriska material. Dataredovisning innehåller tre delar. I den första delen koncentreras intresset dels kring de intervjuades svar på frågorna omkring arbete och inställning till arbete, missbruksförhållanden, dels på subjektiva upplevelser av förmåga att övervinna svårigheter och upplevd personlig styrka.

Förändringstendenser under den gångna perioden blir på så sätt synliga. I resultatredovisningens andra del, som också baserar sig på empiriskt material, redovisar vi de intervjuades upplevelser av KrAmi och deras syn på hur förändringar går till. I den avslutande diskussionen om hur KrAmi-programmet bidrar till förändringar hos deltagarna ställs begreppen förändring, beständighet och social värdighet i blickpunkten. För att garantera representativitet vad det gällde deltagare som skrevs ut som »lyckade« respektive »misslyckade«, med kort och lång tid vid KrAmi stratifierades populationen 1993 i dessa avseenden före urvalet. I vår redovisningen har vi valt att särskilja »lyckade« respektive »misslyckade« för att kunna se förändringstendensen inom grupperna och jämföra dem sinsemellan.

Studiens kontext

Området socialt arbete bland kriminella/missbrukare, som studien berör, ställer målgruppen yngre kriminella med missbruksproblem i fokus. De flesta i denna grupp, som har haft besvärliga uppväxtförhållanden och debuterat i kriminalitet och miss-

1 Lindberg & Soydan, 1993. Studien lades upp och leddes av Haluk Soydan, och genomfördes tillsammans med forskningsassistenten Odd Lindberg.

bruk under tonåren, har en lång brottskarriär bakom sig. Endast ett fåtal har haft arbete någon längre tid och de flesta har bostadsproblem och stora skulder. Sådana livserfarenheter för med sig otaliga kontakter med olika myndigheter, som medfört att de flesta blivit negativt inställda och därför inte mottagliga för de tjänster eller den behandling som erbjuds. Svårigheterna att motivera personer ur denna målgrupp till ett mer samhällsanpassat liv diskuteras mer ingående i den tidigare KrAmi-studien (1993).

För att ge läsaren möjlighet att bedöma resultaten skall erfarenheter från tidigare empiriska studier presenteras. Generellt sett vittnar internationella studier om att sociala program inte lyckas med resocialiseringen av målgrupper liknande den i vår studie. Det visar t.ex. Joan McCord (1989) i sin genomgång av klassiska utvärderingsstudier av sociala program. Där understryks behovet av longitudinella studier, för att bedöma hur olika program långsiktigt påverkar gruppens livsutveckling. Av intresse i detta sammanhang är också »Cambridge - Somerset Youth«- studien i USA, där man följde ett socialt program för pojkar, mellan 5 och 11 år, som levde i slummen runt Boston och riskerade att hamna i brottsregistren. Pojkarna delades in i två grupper; en behandlingsgrupp i vilken pojkarna och deras familjer fick stöd av socialarbetare och en kontrollgrupp utan stöd. Denna del av studien som genomfördes mellan åren 1942 och 1945 följdes upp på nytt 1948. Det visade sig då att pojkarna i behandlingsgruppen inte var mindre benägna att bli inblandade i kriminella handlingar än de i kontrollgruppen. Ett liten skillnad som talade till pro-

grammets favör var att endast åtta pojkar från behandlingsgruppen jämfört med femton i kontrollgruppen hade hamnat i ungdomsfängelse. 1975 gjorde McCord och hans medarbetare ytterligare en uppföljning som visade att programmet på lång sikt hade varit skadligt för klienterna. McCord konstaterar att detta tyvärr inte är »det enda projekt som kommit fram till ett negativt resultat« (McCord, 1989, 12).

Trots små skillnader mellan experimentrespektive kontrollgrupper blir de långsiktiga resultaten ofta nedslående. En annan pedagogiskt illustrativ studie som McCord refererar till är Walt Millers som hon kallar en »av de mer optimistiska forskarna«. Denne gjorde en utvärdering av ett projekt i Boston där han fann att även om man lyckades organisera olika ligor till framgångsrika idrottslag, hade lika många varit åtalade åtminstone en gång vid 23 års ålder. Medlemmarna i de ligor som hade haft kontakt med socialarbetare återföll i brott lika ofta som andra (McCord, 1989, 12-13).

Sociala program med pedagogiska inslag har enligt MacCords genomgång mer positiva resultat. Ett antal studier visar att utbildning och undervisning som avser att förändra attityder och lösa komplicerade problem har varit mer framgångsrika.

Vad gäller behandling av alkoholberoende personer har ingen särskild behandling hittills visat sig ha bestående positiva resultat för alla behandlingsgrupper (Lindström, 1994, 80-88). Detta hävdar Lindström men även andra svenska undersökningar visar på stora svårigheter. Chylitzky visar att det finns ett starkt samband mellan missbruksproblem vid 24 års ålder och återfall i brott. (Chylitzky, 1990, 14-19) Social-

tjänstens insatser har behandlats av socialtredningen som menar att socialtjänstens insatser för missbrukare är dåligt planerade och (Ulla Pettersson, 1986) som argumenterar för att socialtjänsten saknar ett problemcentrerat och metodiskt korrekt upplagt socialt arbete inom missbruksvården.

Av de refererade studierna drar vi några slutsatser av intresse för vår studie. För det första vänder sig KrAmi-programmet till en målgrupp som visat sig vara svår att påverka med olika typer av sociala program. Det tycks som att sociala program tenderar att *inte* uppnå de avsedda effekterna. Program med pedagogisk inriktning eller med pedagogiska inslag har enligt McCord visat bättre resultat. Därför är KrAmi vars program är pedagogiskt inriktat socialt arbete av intresse. För det andra är det på sin plats att inta en kritisk hållning till de goda resultat som båda studierna visar.

För att en bedömning av om resultatet är en följd av programmet skall kunna göras måste det följas upp på längre sikt och jämföras med andra typer av insatser. En sådan longitudinell och jämförande studie planeras i det större forskningsprojekt som denna studie är en del av.

Vad är KrAmi?

KrAmi är ett socialt program, som vänder sig till kriminella och missbrukare och som har det övergripande målet att deltagarna skall få arbete och i övrigt kunna leva ett samhällsanpassat liv. Det som skiljer KrAmi från andra sociala program är modellen för samverkan mellan flera myndigheter och det pedagogiska förhållningssättet, en tillämpning av konsekvenspedagogiken.

Idén till KrAmi väcktes när Kriminalvården försökte lösa problemet med klienter som ständigt återkom till anstalterna. Analysen av hur denna grupp såg ut visade likartade men månghövdade problem; kriminalitet, missbruk, bostadsproblem, ekonomiska bekymmer, svårigheter med familjerelationer och allmän social misär. Ingen av de inblandade myndigheterna, kriminalvården, socialtjänsten och arbetsförmedlingen, var i besittning av de rätta insatserna för personer med så komplicerade problem. Det saknades ett helhetsgrepp och man fann att lösningen kunde vara samverkan mellan de tre myndigheterna.

Samverkan hade tidigare bestått av underhandskontakter mellan handläggare vid de tre myndigheterna i samband med varje ärende. Det nya blev nu att handläggare samverkade på en gemensam arbetsplats med sina myndighetsfunktioner i behåll. Dessutom skulle man arbeta med ett gemensamt pedagogiskt förhållningssätt, den så kallade konsekvenspedagogiken. På så sätt ville man skapa en helhetssyn som kunde hjälpa deltagaren med lösningen av flera av sina problem och undvika de olika luckor mellan myndigheterna som man hade erfarenhet att personer med kriminell strategi inte så sällan utnyttjade för sina syften.

Verksamhetsmålen

De officiella målen för KrAmi talar både om att uppnå vissa faktiska mål som att »finna, få och behålla ett arbete» och därmed en ordnad ekonomi m.m. men också om en process där deltagarna får lära sig att handla på ett mer framgångsrikt sätt. På KrAmi arbetar man också med aktiva fritidsintressen som är tänkta att skapa meningsfulla intres-

sen och nya sociala kontakter. Målen sysselsättning och försörjning såväl som fritid är samtidigt medel att nå också andra mål som att ta ansvar för sitt liv, bli delaktig i samhället, känna att man är en betydelsefull del av det. En förutsättning för ett socialt liv är ett kontrollerat bruk av alkohol och att deltagarna avstår från narkotikamissbruk och kriminalitet.

KrAmi tar dessutom tillfället i akt att lära deltagarna att hantera olika betydelsefulla relationer, ta ansvar för sina relationer till barn och familj, hantera kontakter med myndigheter, problemfyllda situationer genom att kommunicera. Dessa mål är samtidigt medel att nå högre grad av självförtroende och en högre grad av social förankring.

Konsekvenspedagogiken

Konsekvenspedagogiken i den tappning som KrAmi tillämpar har lanserats av den danske pedagogen Jens Bay. De grundantaganden som hans synsätt bygger på har hämtats ur den existensialistiska livsfilosofin vars centrala intresse är människan som hon visar sig i handling och inte hennes medfödda egenskaper och den ser människan som en tänkande, viljande och handlande varelse.

Grundläggande är, enligt konsekvenspedagogiken, att människor väljer sina handlingar. För att kunna välja måste valen vara medvetna och det kräver att handlandet övervägs i förväg. De medvetna valen är viktigare därför att de handlingar som vi väljer har konsekvenser både för oss själva och för andra, konsekvenser som vi själva får ta ansvaret för. Personer som levt asocialt har inte alltid gjort kopplingen mellan valet av handling och konsekvensen av handlingen. Det samspel och de konfrontationer där denna

koppling blir tydlig har saknats i deras liv. Därför är det viktigt att ge dem möjlighet att spegla sina handlingar i andra människors ögon så att de kan reflektera över sina handlingar. En sådan reflekterande inställning till sig själv och sitt sätt att handla är nödvändigt för att utvecklas. Konflikter som kan uppstå i samspelet med andra ses som en möjlighet till förändring.

Konsekvenspedagogerna menar också att människor som handlar asocialt inte har haft möjligheten att konfronteras med olika handlingars moraliska värde. Det är en brist som de flesta kriminella och missbrukare lider av. Det positiva i bilden, som gör det socialpedagogiska arbetet möjligt, är att människor ständigt kan förändras. I vuxen ålder är det, enligt deras synsätt, fortfarande möjligt att med ett medvetet pedagogiskt arbete reparera den skada som uppstått p.g.a brister i uppfostran och utbildning.

I sin praktiska tillämpning är konsekvenspedagogiken en handfast metod som söker pedagogiska situationer där val, konsekvenser och reflekterande över olika sätt att handla kan tillämpas. Förespråkarna menar att praktiktarbetet ställer deltagarna i många situationer där de kan lära sig sådant som många tidigare inte upplevt som t.ex. att ta ansvar för arbetsuppgifterna, sig själva och andra och konfronteras med problem av olika slag. Alla svåra situationer används i pedagogiskt syfte för att klargöra olika handlingssätt och deras konsekvenser för deltagaren själv. Deltagaren får också uppleva de positiva konsekvenserna av att försörja sig, att betraktas som en ansvarsfull person och av att betraktas som en för företaget viktig person m.m.

En annan pedagogisk möjlighet erbjuder

kontraktet som innehåller tre regler, som förbjuder kriminalitet och missbruk under inskrivningstiden vid KrAmi och påbjuder deltagaren att hålla överenskomna tider. En konsekvens av att inte följa reglerna är avstängning. Förfaringssättet kallas »bortvisning« och konsekvenspedagogerna är noga med att poängtera att det inte är ett personligt straff utan en konsekvens av valet av handling. Tanken är att sambandet mellan handlingar och dess konsekvenser skall framgå. På så sätt vill man tydliggöra personens ansvar för sina val och handlingar.

Konsekvenspedagogerna vill ersätta behandlingstänkande i socialt behandlingsarbete med utbildning, personligt ansvar för sitt liv, aktiv handling och frihet att välja. Krav, konflikter, synlighet och samhörighet är andra viktiga begrepp som pedagogiken bygger på (Bay 1996).

KrAmi i Örebro

KrAmi i Örebro startade sin verksamhet 1989 med en liknande verksamhet i Malmö som förebild. Normalt tar man emot 20-30 nya deltagare per år, de flesta män.³ Sju vägledare arbetar där, en har sin anställning vid kriminalvården, en vid arbetsmarknadsinstitutet, AMI, och fem har anställning vid Örebro kommun. I princip går arbetet till så att deltagarna under de två första veckorna får individuell introduktion och vägledning. Under dessa veckor skaffar de också en praktikplats. De kommande veckorna prövar de en eller flera praktikplatser, med sikte inställt på att någon plats skall leda till arbete. Ofta beviljar AMI lönebidrag för en

sådan anställning. Man försöker också motivera alla att delta i någon fritidsverksamhet. Liksom arbetet anses fritidsverksamheten, ha viktiga funktioner, eftersom de ger kontakter med människor utanför den subkultur där deltagarna tidigare haft sin tillhörighet och skapar gemenskap i gruppen och med vägledarna.

Vilka är KrAmi-deltagarna?

De flesta av KrAmi:s deltagare har anvisats av Kriminalvården. Av de 25 som ingår i uppföljningsstudien 1996 uppger 20 att de rekryterats den vägen. De kriterier som kriminalvården använder när de erbjuder en person att delta i KrAmi är att de skall vara mellan 18-35 år, ha begått upprepade brott, vara arbetslösa och ha missbruksproblem. Deltagarna rekommenderas KrAmi och deltagande är inte ett tvång men några lockas av möjligheten till strafflindring eller av att tillbringa de två sista straffveckorna på KrAmi istället för fängelse. Ofta ingår KrAmi i en handlingsplan som också innehåller behandling för missbruksproblem.

När en deltagare väljer KrAmi sker det i två steg. För ungefär hälften är det första steget ett beslut att sluta med kriminalitet och missbruk. De har därefter medvetet sökt hjälp och av någon handläggare blivit lotsade till KrAmi. Den andra hälften har fått erbjudandet utan ett medvetet val av förändring. För de sistnämnda var KrAmi en chansning något som »man lika gärna kunde pröva«. För de förstnämnda däremot var KrAmi en väg efter ett medvetet val att förändra sitt liv. De beskrev starten till förändring som en kamp mellan liv och död, att de ställdes inför ultimatum eller ville ta ansvar för familj och barn. Ytterligare några

3 En speciell verksamhet riktad till kvinnor har under 1996 startats i Örebro.

beskrev också en trötthetskänsla. Sannolikt har de som ser KrAmi slumpmässigt och chansartat åtminstone till en början en annan inställning till KrAmi än de som medvetet sökt hjälp.

Det andra steget tas efter ett informationsbesök på KrAmi, där deltagarna får information om vad verksamheten går ut på. Därefter får de åka tillbaka och fundera om de vill. När de bestämt sig får de själva ta kontakt med Krami.

Metod

Urvalet

Urvalet av intervjupersoner 1996 är det samma som vid 1993 årsstudie. De 29 personer i 1993 års studie drogs ur den totala population av deltagare som vid någon tidpunkt varit inskrivna vid KrAmi i Örebro från verksamhetens start år 1989 till och med 1992, totalt 128 personer. Vid urvalstillfället var dessa deltagare utskrivna.

Man valde i 1993 års studie att stratifiera den totala populationen av 128 KrAmi-deltagare med avseende på hur lång tid deltagarna vistats vid KrAmi och om deltagare blivit utskrivna med »lyckat« respektive »misslyckat« resultat. Ur dessa strata har slumpmässigt dragits 14 elever med lyckat resultat varav 5 personer hade varit mer än 6 månader i KrAmi; och 15 elever med misslyckat resultat varav 5 personer hade varit mer än 6 månader i KrAmi.

Kategorierna »lyckat« och »misslyckat« kräver en förklaring. Begreppet »lyckat« användes för deltagare som vid utskrivningen hade följt kontraktet, d.v.s kommit i tid, inte begått brott eller missbrukat under inskriv-

ningstiden vid KrAmi och skött sitt arbete under praktiktiden på ett sådant sätt att arbetsgivaren var villig att anställa personen efter praktiktiden. Gemensamt för dem som klassificeras som utskrivna med lyckat resultat är således att de hade arbete, skött sitt arbete och att det eventuella bruket av droger inte påverkade relationerna till KrAmi och arbetet.

Till kategorin utskrivna med misslyckat resultat fördes deltagare som antingen själva hade valt att avbryta KrAmi eller blivit utskrivna för brott mot kontraktet. Karakteristiskt är att dessa inte helt varit villiga att lämna det asociala livet eller att leva efter de krav som KrAmi eller arbetsplatsen ställde. Utskriven som lyckad/misslyckad är problematiskt så till vida att en person aldrig skrivs ut definitivt. Det ingår i metoden att en deltagare som blivit utskrivna är välkommen tillbaka om och när han är villig att följa reglerna och själv gör valet att komma tillbaka. Man kan därför tänka sig att en person som blir utskrivna med »misslyckat« resultat kommer igen och vid ett senare tillfälle kan skrivas ut med lyckat resultat eller att en person med »lyckad« utskrivning vid ett senare tillfälle på nytt söker sig till KrAmi.

Det är viktigt att läsaren lägger på minnet att urvalet p.g.a. stratifieringen inte kan betraktas som representativt för KrAmi-deltagare. Cirka 70 procent av den totala populationen av de 128 KrAmi-deltagare 1993 hade vid utskrivningen klassificerats som misslyckade och 30 procent som lyckade, varför gruppen lyckade i urvalet om 29 personer starkt överrepresenterar »utskrivna som lyckade«. Vår ambition sträcker sig endast till att visa på förändringar och stabilitet för de 26 personer som vi 1996 fick

till stånd intervjuer med. Av bortfallet om fyra personer tillhörde alla gruppen »misslyckade«. Det innebär att 1996 bestod panelen av 15 personer som 1992 var utskrivna med »lyckat resultat«, och elva personer »misslyckat«.

I ett försök att förstå om och hur bortfallet snedvrider våra resultat har vi tagit KrAmi-personalen och deras lokalkännedom till hjälp. Sålunda har vi fått veta att en av dem hade missbruksproblem och att de övriga levde mer normalt i detta avseende. Två hade någon typ av sysselsättning våren 1996 och den enda kvinnan fanns bland bortfallet. Om en av personerna vet vi ingenting. Även om en litet snedvridning måste läsas in i intervjuerna är bedömningen att bortfallet i låg grad förvränger resultaten.

Reliabilitet

Mot bakgrund av tidigare forskningsresultat, som ovan refererats till, bör man förhålla sig kritisk till det empiriska materialet. Intervjun som datainsamlingsmetod aktualiserar både reliabilitets- och validitetsproblem (se t.ex. Cohen & Manion 1989, kapitel 13; Schatzman & Strauss 1973, kapitel 8; Martin 1995, 51; Soydan 1996, s 121). I denna studie är reliabilitetsfrågan viktig att uppmärksamma. Målar intervjupersonerna en alltför positiv bild av KrAmi:s betydelse för förändring från ett besvärligt liv till ett mer samhällsanpassat liv? Visar de en fasad för att de vill vara lojala med verksamheten? Vilken grad av tilltro man kan ha inför deras utsagor?

För att minimera problemen har vi så långt som det är möjligt i en intervju av det här slaget försökt skapa förtroendefulla relationer både vid den första kontakten, vid

intervjutillfället och andra möten som spontant uppstod. Intervjuerna fungerade bra. Som en kontroll av sanningshalten har svaren på frågan om sysselsättning också verifierats i 14 fall av arbetsgivaren, i samband med att de söktes upp av sekreteraren på KrAmi, medan de resterande har kontrollerats med hjälp av personalens kännedom.

Intervjuerna

Sekreteraren vid KrAmi tog den första kontakten med intervjupersonerna. Det var viktigt, dels för att vi med hennes lokalkännedom kunde hitta de många som bytt adress och telefonnummer, dels för att vi då inte behövde ställa personerna inför ett opersonligt brev eller en okänd forskare.

De flesta ställde sig positiva till intervjun men hälften uteblev ändå vid den första avtalade tiden och kontaktades då på nytt. Fyra intervjuer gjordes av praktiska skäl i de intervjuades hem, alla övriga i KrAmi:s lokaler. En person som vi först noterat som bortfall hörde av sig och intervjuades då per telefon.

Två personer kom till intervjuerna salongsberusade. Vi valde att intervju dem ändå utan problem och svaren bedöms tillförlitliga. En annan intervjuperson som dagen före lämnat fängelset uppträdde rastlöst, föreföll påverkad och svarade otåligt på frågorna.

Under intervjuerna försökte vi stimulera till en öppen och berättande hållning genom att introducera varje frågeområde med en öppen fråga där svaren understöddes med hjälp av omformuleringar. När utsagorna uttrycktes generellt ombads personen att konkretisera. Orsaksfrågor som kan kännas påträngande undveks, däremot konfrontera-

des de intervjuade i förekommande fall med motsägelser. De mer riktade frågorna ställdes sist i varje frågeområde.

Att många kriminella och missbrukare är kända för att besitta en verbal förmåga med vilken de tar sig fram är känt. Flera av de intervjuade beskrev hur de tidigare försökt få sin vilja fram t.ex. vid socialtjänsten genom en insmickrande, urskuldande och övertygande argumentation. Det finns anledning för oss att fundera över om dessa personer också manipulerat oss under intervjuerna, särskilt med tanke på att de resultat som undersökningen visar är goda.

Intervjuarens bedömning är att det inte fanns någon medveten vilja att föra bakom ljuset. Många hade lämnat det asociala livet bakom sig och fått distans till det. De berättade naket utan emotionella överdrifter om svårigheter och framgångar, om den retorik de tidigare använt sig av och de refererade till skillnader nu och förr med stor trovärdig. Ingen ställdes sig i någon speciellt god dager men inte heller i någon överdrivet negativ. Svaren på de relativt väl definierade frågorna är nyanserade. För övrigt kan man i likhet med andra intervjuer inte utesluta att vissa saker glömts, förträngts eller uteslutits.

Analys

Frågeformulären innehöll dels frågor om arbete, försörjning, bostad, skulder, kriminalitet, hälsotillstånd, fritidssysselsättning, social förankring, graden av självförtroende och hur man hanterar skulder, konflikter, familjerelationer och jämfört före KrAmi med nuläget av vilka arbete, missbruk, självförtroende och personlig styrka dels frågor om vilken betydelse KrAmi-verksamheten och

de arbetssätt som används haft för den intervjuade.

Vissa variabler analyseras på individnivå. Det gäller arbete/sysselsättning och missbruk. Det skulle ha varit önskvärt att jämföra variabelvärden från 1993 års studie men intervjuformulären har av sekretesskäl förstörts varför vi fått nöja oss med 1996 års mätresultat, med undantag för kategorierna lyckad/misslyckad, som hämtats från 1993 års studie.

För variablerna »förmåga att övervinna svårigheter« och »personlig styrka« har jämförelser gjorts mellan 1993 och 1996 års studier. Data har då jämförts på aggregerad nivå.

Analysen av deltagarnas förklaringar till förändringarna är en kvalitativ analys av intervju svar på frågor med öppna svarsalternativ.

1996 svarade de intervjuade på frågor som gällde nuläget. Dessa data är aktuella vid frågetillfället medan data som gäller tiden före KrAmi är mer avlägsna minnesbilder. Det är troligt att faktauppgifter som gäller några år tillbaka i tiden tenderar att bli mindre exakta men däremot kan upplevelser bli mer övervägda. Som en kontroll av tillförlitligheten har vi kunnat jämföra värdena från 1993 på den aggregerade nivån, med svaren 1996.

Vid effektmätningar där man studerar skillnader kan man med säkerhet inte uttala sig om förändringarna beror på det sociala programmet. Vissa förändringar sker även utan socialt program. Sådana självläkningsprocesser finns diskuterade i 1993 års studie (Lindberg & Soydan 1993, 101–102). Man fann t. ex. att det inte var ovanligt att de intervjuade före eller under KrAmi-ti-

den träffade sin livspartner. Annan forskning talar för att en sådan process är mest accentuerad bland personer som har förblivit gifta, har gift sig och bland de som har fått barn (Labouvie, 457-476). Vi kan se sådana tendenser även i vårt material. Flera av de intervjuade har själva talat om viljan att ta ansvaret för familjen eller ett ultimatum från fästmän som avgörande för beslutet att förändra sin livsstil. Andra åberopade allvarlig sjukdom, trötthet eller åldern. Religiös omvändelse och andra händelser kan också få människor att ändra livsstil.

I den redovisning av det empiriska materialet som följer har vi valt att begränsa framställningen till variablerna arbete, missbruk och förmåga att övervinna svårigheter och personlig styrka.

Förändringar och deras beständighet

1993 års studie visade stora förändringar före och efter KrAmi vad det gällde levnadsförhållanden, som bostad, arbete och fritidssysselsättning och attityder, som inställning till arbete och till sin egen förmåga. Har dessa förändringar blivit varaktiga? För att belysa frågan har vi valt att redovisa två variabler nämligen, arbete och missbruk. Dessa har valts med tanke på deras centrala roll. KrAmi:s mål är ju att deltagarna skall få arbete på den öppna arbetsmarknaden; i första hand inom den privata sektorn dit de flesta slussas in med hjälp av praktikplats och lönebidrag. Missbruksfrihet och ett kontrollerat bruk av alkohol ses som en förutsättning för att kunna sköta ett arbete. För att göra bilden mer fullständig

kompletteras redovisningen nedan med uppgifter om brott efter KrAmi och förändringar i familjeförhållanden. I resultatredovisningen håller vi isär de personer som 1992 hade skrivits ut med »lyckat« resultat och de skrivits ut med »misslyckat« resultat. Den första kategorien består av 15 personer, den senare av 11.

Utskrivna som lyckade

I kategorin med »lyckat« resultat 1993 var alla i arbete när de skrevs ut efter KrAmi och användning av alkohol och narkotika bedömdes inte negativt påverka möjligheten till ett ur social synpunkt normalt liv. Har dessa levnadsförhållanden blivit stabila för gruppen lyckade? I tabell 1 nedan visas svaren på frågor om arbete och missbruk, före och efter KrAmi, för varje individ.

Före inskrivningen vid KrAmi hade samtliga avtjänat fängelsestraff och var arbetslösa. Endast en hade en anställning som han dock tvekade att gå tillbaka till. När dessa personer skrevs ut hade de ett arbete. Hur många av dem hade arbete 1996?

I kolumnen 4, arbete intervjudagen 1996, kan vi se att 10 var sysselsatta, varav sju på den reguljära arbetsmarknaden, tre i arbetslivsutvecklingsprojekt och ytterligare en arbetade mot socialbidrag, medan tre personer var utan arbete och sysslolösa. I kolumn 5 redovisas inkomstkälla. Sju har lön, tre utbildningsbidrag, två socialbidrag och lika många arbetslöshetskassa. En levde intervjudagen på stöld.

De flesta skrevs ut från KrAmi mellan åren 90-92. Har de haft arbete större delen av tiden efter KrAmi? I kolumn 3 redovisas svaren på frågan. Det framgår att alla har arbetat mer än ett år efter KrAmi, 14 har ar-

betat mer än två år och åtta personer har tre år eller mer d.v.s större delen av tiden i arbete. I tabellen kan vi se att de som var i arbetsmarknadsåtgärden arbetslivutveckling, alu, och de som arbetade mot socialbidrag har arbetat kortare tid än de övriga. De två arbetslösa har arbetat två år och således hunnit med att intjäna kvalifikationsvillkoret för arbetslöshetskassan. Den person som intervjudagen levde asocialt hade nyligen blivit uppsagd.

Man kan tänka sig att personer som tidigare varit etablerade på arbetsmarknaden har lättare att få och behålla ett jobb. Vilka av de »lyckade« KrAmi-deltagarna har lång arbetslivserfarenhet? Kolumn 2 i tabellen ger oss svaret. »Erfarenhet« står för att personen någon gång har haft ett arbete som var mer än tillfälligt. »Ingen« betyder att man saknar arbetserfarenhet eller endast haft kortare tillfälliga arbeten. Mer än hälften,

åtta personer, har haft ett mer långvarigt arbete och sju har endast arbetat tillfälligt. Fem av de åtta personerna med arbetserfarenhet hade arbete intervjudagen. I gruppen med »lyckat« resultat har de med arbetsmarknadserfarenhet snabbare hittat arbete och lyckats behålla det. En majoritet av de som inte haft en fot på arbetsmarknaden hade annan sysselsättning än vanligt arbete.

Sammanfattningsvis kan vi säga att resultatet för kategorin utskrivna med »lyckat« resultat är att alla arbetat någon tid, mer än hälften har arbetat en längre del av tiden och 11 av 15 har fyra år senare någon form av arbete eller sysselsättning. Den förändringen som avser arbete har blivit varaktig för en majoritet av denna grupp av KrAmi-deltagare.

Följer missbruksbilden samma mönster? Vi jämförde svaren på frågorna om missbruk före KrAmi med efter. I kolumn 6 re-

Tabell 1

Arbete och missbruk hos KrAmi-deltagare som 1992 skrivits ut med »lyckat« resultat

1.	2 före KrAmi arbets- erfarenhet	3 efter arbete antal år	4 1996 arbete int. dag	5 ekonomi	6 före KrAmi missbruk	7 efter KrAmi behand- ling	8 efter domar	9 1996 missbruk	10 förändr. familjför.
1.	erfarenhet	5 år	arbete	lön	bland	nej	0	nej	fam +
2.	erfarenhet	4 år	arbete	lön	inget	nej	2	nej	ens
3.	erfarenhet	4 år	arbete	lön	ej svar	nej	0	nej	ens
4.	erfarenhet	2 år	arbete	lön	alkohol	nej	0	nej	fam
5.	erfarenhet	4,5 å	arbete	lön	bland	ja	1	nej	fam+
6.	ingen	3 år	arbete	lön	alkohol	nej	0	nej	ens
7.	ingen	5 år	arbete	lön	alkohol	nej	0	nej	skild
8.	erfarenhet	2 år	nej	a-kassa	alk/cann	nej	0	nej	fam+
9.	ingen	2 år	alu	utb bidr	amfetam	ja	0	nej	skild
10.	ingen	1 år	alu	utb bidr	spel	nej	1	återf	fam
11.	ingen	1,5	alu	utb bidr	alkohol	ja	3	återf	ens
12.	ingen	4,5	inget	stöld	alk/amfet	nej	0	missbr	skild
13.	ingen	2	nej	soc bidr	bland	nej	2	återfall	skild
14.	erfarenhet	3	syss	soc bidr	heroin	nej	2	missbr	ens
15.	erfarenhet	3	arbetslös	a-kassa	amfetamin	nej	1	missbr	fam +

I kolumn 10 anger (+) efter familj och skild att familjeförhållandena har förändrats efter KrAmi.

dovisas den drog som upplevdes som huvudproblemet före KrAmi. 12 personer uppgav sig ha någon form av missbruk, två hade annat missbruk och en svarar inte. Observera att dessa data, med den mätmetod som använts, inte säger någonting om missbrukets svårighetsgrad, inte heller om kriminalitet är ett större problem än droger, vilket det sannolikt är i en målgrupp som rekryterats genom kriminalvården. Hur svarar man då på missbruksfrågorna 1996? I kolumn 9 redovisas svaren från 1996. Nio personer ansåg sig vara fria från *missbruk* av alkohol och/eller narkotika. Tre hade haft återfall under det senaste året, ofta i samband med någon kris som skilsmässa, och lika många missbrukade fortfarande. Med undantag för tre, hade de som tidigare missbrukat minskat på användningen av alkohol och/eller narkotika. För flertalet har förändringen förblivit stabil.

Jämförs kolumnen för missbruk och arbete ser man att variablerna arbete och missbruk verkar ha samband med varandra. De som arbetar missbrukar minst. Det gäller också familjeförhållanden som redovisas i kolumnen 10. Pluset efter familj anger att man gift sig, (blivit sambo) efter KrAmi. Skild betyder att man skilt sig efter KrAmi och fortfarande lever ensam. Bland de som har arbete återfinns många med familj.

Utskrivna som misslyckade

Kategorin utskrivna med »misslyckat« resultat hade inte arbete när de skrevs ut. Hur skiljde de sig från de »lyckade«? För att få svaret på den frågan har vi i tabell 2 gjort en liknande sammanställning som för gruppen lyckade ovan.

Ingen i kategorin utskrivna med »miss-

lyckat« resultat hade arbete när skrevs in vid KrAmi och inte heller när de skrevs ut. Hur många hade arbete vid intervju tillfället 1996? Studerar vi kolumnen 4 i tabellen finner vi att av gruppen om 11 personer hade åtta sysselsättning, varav fyra hade arbete och fyra var sysselsatta på annat sätt, två i arbetsmarknadsåtgärder, en med socialbidrag. Tre var utan sysselsättning. Fyra hade arbetslöshetskassa, en av dem arbetade trots detta. Det är inga större skillnader jämfört med gruppen »lyckade«. Kategorin misslyckad har lyckats i lika hög grad som kategorin lyckade.

Hur lång tid har de arbetat efter KrAmi? Även i denna kategori har alla arbetat någon tid efter KrAmi men tiden i arbete är i genomsnitt kortare än för kategorien med lyckat resultat. Bortsett från den ende som har arbetat hela fyra år har ingen arbetat längre tid än 2,5 år efter KrAmi-vistelsen. Här kan vi inskjuta att det inte är någon skillnad i utskrivningstid utan den varierar mellan 90-92 i båda grupperna. Den största skillnaden mellan kategorierna finner vi i tidigare arbetserfarenhet. Som framgår av kolumn 2 i tabellen uppgav ingen någon längre erfarenhet före KrAmi.

Sammanfattningsvis kan man säga att även en stor andel av dem som skrevs ut med »misslyckat« resultat efter fyra år har sysselsättning. Skillnaden ligger i att de inte har arbetat lika lång tid. En rimlig tolkning är att förändringarna i denna kategori har varit svårare och förändringsprocessen har således tagit längre tid.

Hur har de utskrivna med misslyckat resultat svarat på frågorna om missbruk? I kolumn 6 redovisas tidigare missbruk. För att ge en antydning om svårighetsgraden finns i

Tabell 2

Arbete och missbruk hos KrAmi-deltagare som 1992 skrev ut med »misslyckat« resultat

	2 före KrAmi arbets- erfarenhet	3 efter arbete antal år	4 1996 arbete int. dag	5 ekonomi	6 före KrAmi missbruk	7 efter KrAmi behand- ling	8 efter domar	9 1996 missbruk	10 förändr. familjför.
16	ingen	2	arbete	lön	alkohol	ja	0	återf	skild
17	ingen	2	arbete	lön	bland	nej	2	nej	familj+
18	ingen	2,5	arbete	lön	blandnark	ja	0	nej	familj+
19	ingen	4	arbete	lön	amfetam	ja	2	nej	familj+
20	ingen	2	bereds	lön	cannab	ja	1	nej	familj
21	ingen	2,5	alu	utb bidr	spel/alk	ja	0	nej	ensam
22	ingen	1,5	inget	a-kassa	amf/alk	nej	1	missbr	ensa
23	ingen	2	inget	a-kassa	bland	ja		nej	familj
24	ingen	1	syssels	a-kassa	asocial	nej	0	nej	ensam
25	ingen	1,5	ingen	a-kassa	bland	nej	0	återf	familj+
26	ingen	2,5	syssels	soc bidr	amfetam	ja	1	missbr	ensam

I kolumn 10 anger (+) efter familj och skild att familjeförhållandena har förändrats efter KrAmi.

kolumn 8 uppgifter om behandling för missbruk efter KrAmi. Hela sju personer har fått sådan behandling vilket tyder på bestående problemen efter utskrivningen från KrAmi. Missbruk och/eller behandling är en trolig förklaringen till den kortare tiden i arbete för gruppen »misslyckade«. Bilden för 1996 skiljer sig inte från kategorin lyckade. I kolumn 9 redovisas data som visar att sju personer inte ansåg sig vara missbrukare. Två hade haft återfall under det senaste året och två var fortfarande missbrukare.

I både kategorierna finner vi att en majoritet hade arbete efter fyra år. De förändringar som inträdde i samband med KrAmi-deltagandet har således blivit varaktiga för en majoritet av deltagarna oberoende av om de skrevs ut med »lyckat« eller »misslyckat« resultat. Sammanlagt hade 11 personer anställning, åtta annan sysselsättning och sju var utan anställning. Endast ett fåtal, sammanlagt fyra personer, upplevde sig själva som missbrukare fyra år efter KrAmi. Vi

kan konstatera att vägen efter KrAmi för några kantats av svårigheter i form av kriser i familjen eller återfall i missbruk, men trots detta har de arbetat någon tid eller deltagit i missbruksbehandling vilket tyder på en förbättring även för dem.

Hur vet vi då att förändringarna är ett resultat av KrAmi-verksamheten? I denna studie har vi ingen kontroll över vad som skulle ha hänt utan KrAmi. Vi vet att 1992 års studie visade på stora förändringar direkt efter KrAmi-vistelsen. Många av dem som då skrevs ut med »misslyckat« resultat har senare lyckats i flera avseenden. Kan vi hävda att dessa är resultat av KrAmi? Vi har studerat hur de intervjuade själva talade om förändringarna och inte hittat någon avgörande skillnad mellan hur personer i de två kategorierna talar om KrAmi:s betydelse bortsett från två faktorer; fler i gruppen misslyckade talar om större svårigheter och färre betonar KrAmi:s insatser vad det gäller arbetsanskaffning. Ett resultat som vi

inte finner så förvånande som att de uttalar sig lika positivt om KrAmi:s betydelse för dem och förändringen i deras liv.

Förmåga att övervinna svårigheter

Att förbättra deltagarnas förmåga att själva kunna hantera de svårigheter de råkar ut för är ett av KrAmi:s mål. Ett mått på hur man lyckas är deltagarnas inställning till sin egen förmåga att övervinna svårigheter. I diagram 1 har svaren från 1996 jämförts med svaren på samma fråga 1992, då de intervjuade också bedömde sin inställning före KrAmi-deltagandet.

Vid 1992 års studie svarade 19 personer att de litade till sin förmåga före KrAmi. Efter KrAmi hade antalet ökat till 28 personer. Som vi kan se tyckte då samtliga utom en att de litade på sin förmåga att övervinna svårigheter. Som visas i stapeln till höger i diagram 1 har andelen 1996 minskat något. Då svarade 20 personer att de litade på sin förmåga.

Intressant är dock att notera att en lika stor andel av de intervjuade 1996 svarade att de klarade sig bättre än de gjorde före KrAmi. Det vill säga att några av dem som 1992 bedömde sin förmåga som god ansåg ändå att den hade förbättrats 1996. En förklaring som vi finner trolig är att fenomenet är en effekt av att ords innebörd nyanseras vid omvälvande förändringar i livet. Vi tror att den innebörd som dessa personer 1992 lade in i uttrycket »att lita på sin förmåga« 1996 har nyanserats eller fördjupats. I intervjuerna har vi stött på berättelser som stöder denna hypotes.

När t.ex. frågan »litar på sin förmåga att övervinna sin problem och svårigheter«

ställdes 1996 svarade de allra flesta av de intervjuade tvärsäkert och utan betänketid. Någon reflekterade litet mer och menade att han för sin del aldrig litade på sin förmåga trots att han klarat av att leva ett normalt liv ända sedan KrAmi. Man kunde alltså svara nej om man tolkade ordet »lita på sin förmåga« på ett djupare plan. Även övriga som svarade nej vittnade om att de i dagsläget eller efter KrAmi hade haft svårigheter av betydande slag. Det är inte heller svårt att inse att livet efter man lämnat verksamheten erbjuder nya svårigheter, som några klarar med följderna att självförtroendet stärks, medan andra klarar det mindre bra och tilltron falnar. Till antalet är dessa personer få. Den höga tilltron till sig själva som deltagarna uppgav sig ha en kort tid efter KrAmi tolkar vi som en »direkteffekt« av KrAmi-verksamheten.

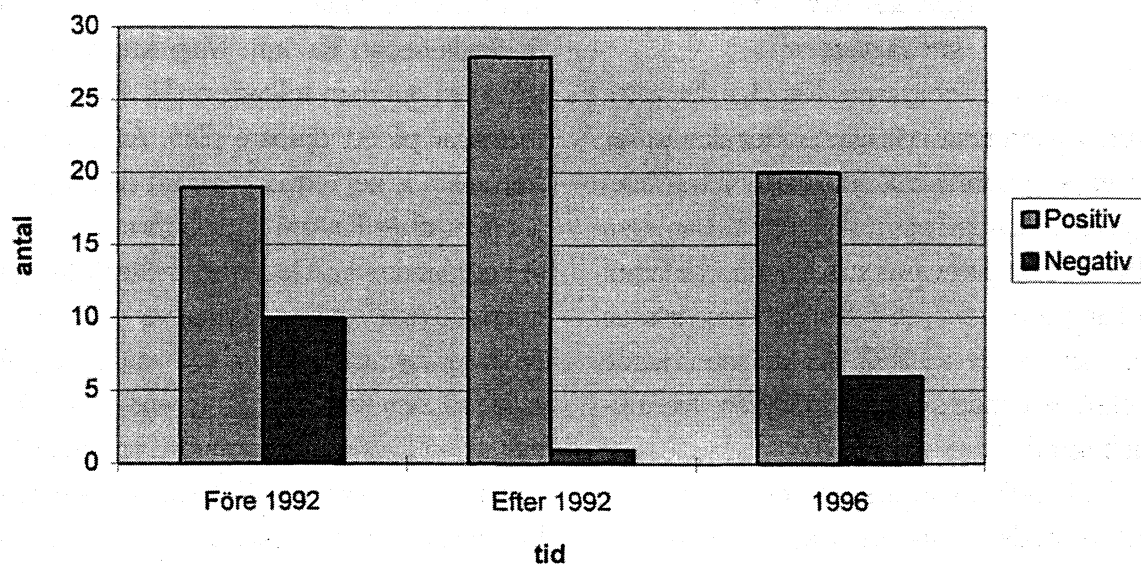
Intervjupersonerna fick också skatta sin personliga styrka på så sätt att de bedömde sin kraft och förmåga att leva ett socialt sett normalt liv med arbete och utan kriminalitet, droger m.m.

Sammanställningen av resultatet för 1996 visar att 20 personer tyckte sig ha en sådan personlig styrka. Fyra år tidigare sade 26 personer att de hade en sådan tilltro till sig själva och för tiden före KrAmi bedömde hälften att de hade den styrkan.

Tilltron till den personliga styrkan höjdes avsevärt under tiden i KrAmi-verksamheten. Även om ett fåtal har tappat tilltron måste tendensen ses som stabil. Tilltron till förmågan att klara av livet har blivit bestående både för dem som redan innan var positiva till sin styrka och för en majoritet av dem som hade sämre tilltro.

Diagram 1

Deltagarnas uppskattning av förmågan att övervinna svårigheter

KrAmi:s bidrag till förändringen

Alla deltagare har under tiden i KrAmi varit med om förändringar i några avseenden. Det har våra jämförelser av tiden före och efter visat. Ingen har heller lämnat KrAmi utan att på något sätt ha blivit påverkad av dess program. På vilket sätt har KrAmi-programmet bidragit till förändringsprocessen? Denna fråga, som behandlas i det följande avsnittet, fokuserar de intervjuades upplevelser av förändringarna. Till grund ligger ett empiriskt material som består av svar på frågor om hur de intervjuade upplevde att KrAmi:s arbetsätt påverkat förändringarna. Läsaren bör komma ihåg att det är minnesupplevelser från fyra år tillbaka, som de intervjuades berättelser refererar till. Minnet av vissa detaljer kan ha bleknat men tiden kan också ha vaskat fram det väsentliga.

Det inbyggda motståndet

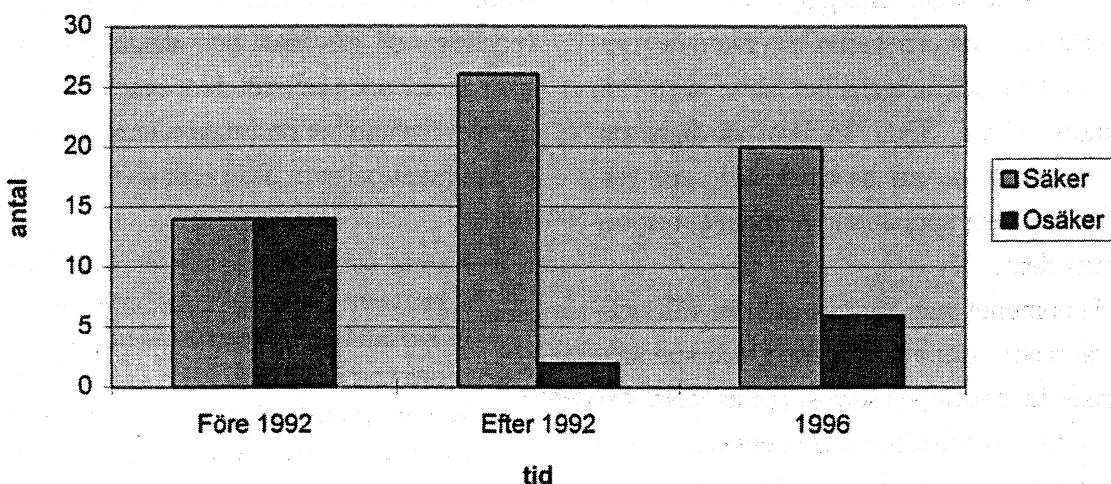
Har KrAmi bidragit till att förändringarna kommit till stånd och i så fall på vilket sätt? Vi vill belysa frågan utifrån deltagarperspektivet. Det empiriska material som ligger till grund är de intervjuades svar på frågorna om vad KrAmi betytt för de intervjuade och om de fann något i KrAmi:s sätt att arbeta som var särskilt viktigt för dem.

För några tycks det vara en längre och hårdare process att förändra beteende än för andra. Det framgår av intervjuaren att det för några tar längre tid att inse vikten av att ändra inställning, överge gamla invanda beteendemönster och anamma de förändringar som KrAmi:s målsättning stipulerar.

Några utdrag från intervjuerna, som alla hämtats ur kategorin »misslyckade», visar förändringsförloppet för deltagare som haft

Diagram 2

Deltagarnas uppskattning av den personliga styrkan

svårare att anpassa sig efter KrAmi:s krav och överge sin asociala livsbana.

– Jag blev avvisad flera gånger. Det var själva poängen. Jag var inte riktigt mogen för att klara mig själv.... så jag struntade i reglerna. Jag fick snabbt ta konsekvenserna. Det är ingen annanstans man ser konsekvenserna av det man gör.

– Jag sabbade Krami tiden. Som jag var; allt vad folk gjorde förstörde jag, hela deras idé. Jag gav sken av att jag var med, spelade med, men jag var inte med utan fortsatte att spela en roll. Jag ville vara med men var inte beredd att ställa upp. Jag ville inte bli fri från droger. Sålde där.

– Jag blev bortvisad flera gånger. Jobbigt men jag gav sken av att spela med. Ja, jag bad att få komma tillbaka. Det var litet skamligt att en cool polare som jag var tvungen att be att få komma tillbaka. ...Dom frågade, ska du ta det här på allvar eller inte, så dom såg nog mitt spel. För mig var det jobbigt att vara bland vanligt folk.

– Första gången jag blev avvisad kände jag ingenting. Jag gick till soc och fick mina pengar där. Andra gången ville jag till Krami, och då förstod jag att det är viktigt att följa kontraktet. Det måste finnas krav.

Citaten visar tydligt trögheten i förändringsförloppet. Den långa karriären i samhällets utkanter är en tung belastning som man inte lätt skakar av sig. Citaten vittnar också om att personerna har uppfattat handledarnas principfasta tillämpning av »bortvisning« vid kontraktsbrott som en kraft i förändringsprocessen. Några kräver den fasta handen för att resocialiseras. Det inbyggda motståndet bryts ner och en successiv förändring kan ta vid. Hälften av de intervjuade tyckte att bortvisningen hade påverkat dem gott, men några gav också uttryck för att det är en hård skola.

Social värdighet

De flesta i KrAmi:s målgrupp har lång erfarenhet av kontakter med myndigheter som polis, kriminalvård, kronfogden, socialtjänst och arbetsförmedling. I de flesta fall är erfarenheterna negativa eftersom de upplever att myndigheterna betraktar dem som mindre värda. Den sociala värdigheten, d.v.s. känslan av att ha värde och vara respekterad i ett socialt sammanhang, har berövats dem.

Fenomenet kan förstås utifrån välfärdsbyråkratiers sätt att fungera. De är specialiserade institutioner som sorterar in individer efter standardiserade egenskaper, variabler som svarar mot organisationens specialiseringsområde och de kategoriseras sedan för att passas in i en organisatorisk kategori. På så sätt ges individen en byråkratisk identitet. (Johansson 1992; Soydan 1995). Denna klientisering kan verka avpersonifierande. För människor med en besvärlig livshistoria och negativa erfarenheter av myndigheter och vars problem är så mångfacetterade att de inte låter sig passas in inom ett myndighets specialområde tycks denna process leda till en känsla av bristande social värdighet som »socialsvängen» genererar och den sprids till hela livssituationen.

Utifrån detta perspektiv kan man förstå deltagarnas positiva upplevelse av KrAmi, såväl som deras positiva syn på KrAmi:s betydelse för förändringen. Det positiva bemötandet, det fasta långsiktiga stödet, det konsekventa förhållningssättet och möjligheten att lära känna sig själv repersonifierar eleverna. Genom arbetet blir de värdiga medborgare, som bidrar, är delaktiga och har ansvar. De får sin sociala värdighet tillbaka eller erövrar den för första gången.

I det närmaste refererar vi till intervju-svar. Här får några få citat illustrera de faktorer som skapar social värdighet, nämligen det personliga bemötandet, det uthålliga stödet och möjligheten till personlig utveckling och ansvaret och delaktigheten i sitt eget liv och i arbetet. Det empiriska materialet i sin helhet omfattar nästan i samtliga fall exempel som indikerar social värdighet.

- KrAmi upplevde jag inte som myndighet. Här mötte man människor inte myndigheter.
- På KrAmi fick jag självförtroende. Fick ansvar och tro på mig själv.
- KrAmi betydde stöd, vänskap, någon att prata med, anförtro sig åt. I en övergångsperiod har KrAmi hjälpt till att ta mer ansvar.
- På KrAmi tänker man på hela livet. På soc talar man om pengar, kortsiktigt, dag för dag.
- Man kunde prata på vettig nivå, föra en öppen dialog, visste jag inte vad jag ville fick jag möjlighet att känna efter. Jag blev behandlad som kamrat.

Alla intervjuade, även de få som ännu inte lyckats förändra sitt liv, kommenterade detta tema. Kamratlig stämning, någon att tala med, att känna sig jämställd, respekterad. Ett ställe att vända sig till där man inte känner sig bevakad, får vara sig själv och där man tar hänsyn till hela människan.

Det vi hör är upplevelsen av att de kände sig värdiga trots att de var i behov av hjälp. Denna hjälp fick de i form av praktiskt stöd i olika situationer. Vi illustrerar även detta med några citat.

- Stödet, att man fick komma tillbaks och prata när man hade problem, att man fick välja själv och bestämma själv. Mina beslut gällde. Inte andras som på arbetsförmedlingen; att dom ställde krav på mig, så att jag ställde krav på mig själv.
- KrAmi betydde att jag fick tillbaks jobbet.

Chefen var tveksam, men med hjälp av KrAmi vågade jag stå på mig. På KrAmi fick man klara av saker själv. Man blev delaktig. Man fick känna sig stolt över vad man gjort.

– Stöd också att gå till kronofogden. Tidigare trodde jag att om man bara höll sig undan så skulle dom inte komma åt mig. Jag trodde dom skulle ta allt.

Stöd vad det gäller praktiska saker som att söka arbete och klara av det, ta itu med fritidssysselsättning, lösa ekonomiska och andra problem ser vi i många svar. Några anlade ett annat perspektiv. De såg det som viktigt att få hjälp att se sig själv och sina framsteg och känna att det fanns en instans där människor var välvilligt inställda.

De intervjuade förmedlar också att de har lärt sig något som nedanstående citat visar.

– Jag fick lära mig ta hand om mig själv. På sociala sköter dom om. Man blir fasthållen, begränsad. Här kommer man ut i livet, får göra vad som helst. Men man får ju också komma ihåg att dom ledde mig till KrAmi.

– Man fick lära sig hur man tänker, hur man analyserar sina egna värderingar, ifrågasätter dom.

– Jag fick utbildning om mig själv, livet, strukturerade upp mitt liv, chans att pröva. KrAmi har påverkat mitt liv helt klart.

– KrAmi betydde mycket. Jag fick klart för mig vad jag ville. Jag fick vägledning. Kunde ta körkort.

Det man lärt sig är både praktiska kunskaper om hur man gör i olika situationer och någonting om sitt eget liv. Man har fått lära sig att hitta struktur i tillvaron, något om sina egna värderingar och sina egna intressen och att se sina möjligheter.

Ungefär hälften nämnde arbete först i intervju svaren. Några citat visar hur man svarade:

– KrAmi betydde att jag fick jobb, det var det bästa. Jag tror att jag hade klarat mig bra utan KrAmi, men det gick fortare att få arbete på det här sättet.

– Det var jobbigt att vara på KrAmi, men det var skitbra chans om man ville ha jobb.

Dom var som stöd. Jag fick lära mig ett annat sätt att tänka. Man blir så ansvarslös när man går själv.

– KrAmi betydde att jag fick väldigt bra kontakt med värdefulla personer. Jag tog KrAmi till hjälp för att få praktik. En person som jag fick kontakt med på praktikplatsen hjälpte mig sedan till arbetet.

Att få arbete var för många det viktigaste med KrAmi, men vi kan också av citaten utläsa att arbetet har betytt att man får ansvar och blir delaktig i samhällslivet.

Sammanfattningsvis kan man säga att få bli bemött som en hel människa, inte som problem, ha tillgång till personer som man litar på när problem uppstår, en plats att gå till och faktiskt få hjälp, inte minst med det problem som upplevs som störst, nämligen att få arbete, upprättar personerna och ger dem social värdighet.

Sammanfattande kommentar

Som en sammanfattande kommentar vill vi diskutera resultaten i termer av förändring, beständighet och social värdighet. Dessa tre begrepp fångar enligt vår mening essensen av det sociala förändringsarbete som äger rum vid KrAmi i Örebro. De människor som KrAmi arbetar med, kriminellt belastade med missbruksproblem, som inte har förankring vare sig på bostads- eller arbetsmarknaden, är en grupp som har svårt att ändra livsinnehåll och livsriktning. Handläggare vid många inblandade myndigheter

har lång erfarenhet av detta. KrAmi har gjort det till sin speciella metod att tydliggöra personens eget ansvar för sina val av handlingar och att inom ramen för detta arbetsätt samverka mellan och över myndighetsgränserna. Målet är att flytta deltagarnas sociala tillhörighet från den subkultur där de tidigare haft sin hemhörighet till ett ur samhällets synvinkel socialt anpassat liv.

Med jämförelsen mellan förhållanden före och efter KrAmi har vi lyft fram data som indikerar att viktiga förhållanden har förändrats i samband med KrAmi-programmet. Vid 1996 års studie har vi dessutom kunnat visa *förändringar* även hos deltagare som 1992 skrevs ut med ett »misslyckat« resultat. Vi har visat på positiva förändringar vad det gäller arbete, inställning till arbete, drogmissbruk, upplevelser av förmågan att övervinna problem och upplevelsen av personlig styrka. En generell slutsats som vi drar är att de intervjuade deltagarna har genomgått väsentliga förändringar i dessa avseenden.

Det andra viktiga resultatet som vår empiri indikerar är att de sociala förändringarna har blivit *beständiga* över den studerade tidsperioden på fyra år.

Våra empiriska data visar att deltagarna starkt uppskattar KrAmi:s förtjänster. Berättelserna om vad KrAmi betytt och vad i arbetssättet som ur deltagarnas synvinkel upplevdes som viktigt indikerar det tredje begreppet *social värdighet*. Trots att programmet präglas av hårt ställda krav vad det gäller att följa överenskomna regler, tydlighet i vilket handlande som är rätt och fel och konsekvenser som inte lätt låter sig avfärdas upplevs programmet som positivt. KrAmi

har också givit deltagarna ett värdigt bemötande, stöd, nya insikter och en möjlighet att klara av att få ett arbete och därmed en ny social värdighet.

En central fråga är hur vi vet att de visade förändringarna åstadkommits av KrAmi-programmet och inte av faktorer som ligger utanför? Det är ett generellt problem i den utvärderingsforskning som arbetar med resultat och effekter. I den här studien har vi begränsat oss till att visa på förändringar och deras stabilitet. Vad som åstadkommer förändringarna är en metodologiskt svår fråga. Inom ramen för den rapporterade delstudien har vi kunnat använda oss av enbart ett mått på förändringarnas karaktär. Det är KrAmi-deltagarnas egna berättelser om den upplevda förändrings dynamiken. Detta är naturligtvis värdefullt. Men det behövs också flera, om möjligt, »objektiva« mått på hur förändringarna har åstadkommits; vilka är de KrAmi-interna respektive KrAmi-externa faktorerna som är aktiva i förändringsprocessen?

I det större projekt som denna studie är en del av har vi valt flera olika, varandra kompletterande ansatser för att kunna uttala oss om KrAmi-interna och externa faktorer roll i de förändringar som registreras.

Tack!

Vi vill tacka personalen vid KrAmi-Örebro och intervjupersonerna; docent Ted Goldberg, Stockholms universitet och utredare Anders Göransson, Växjö, seminariedeltagare vid FORSA-seminariet i september 1996, i Göteborg och Jan Eriksson vid Socialstyrelsen.

Referenser

- Cheetham, Juliet et al (1994). *Evaluating social work effectiveness*. Buckingham: Open university Press.
- Chylitzki, Pavel (1990). Ut ur den kriminella karriären. Brå Apropå (2) s. 14-18
- Cohen, Louis & Manion, Lawrence (1989). *Research methods in education*. London: Routledge.
- Grinell, Rickard M (1988). *Social work research evaluation*. Itasca: Peacock Publishers.
- Guba, Egon & Lincoln, Yvonna (1989) *Fourth generation evaluation*. London Sage Publishers
- Johansson, Roine (1992) *Vid byråkratins gränser. Om handlingsfrihetens organisatoriska begränsningar i klientarbete*. Lund: Arkiv.
- Labovie, Erich (1996) Maturing out of substance use -selection and self-correction i *Journal of drug issues*, 26 (2), s 457-476
- Layder, Derek (1993) *New Strategies in social research*. Cambridge: Polity Press.
- Lindberg, Odd & Soydan, Haluk (1993) Att bli människa på nytt: En studie av socialt förändringsarbete vid KrAmi i Örebro: Forskargruppen i socialt arbete, Rapport 1993:22
- Lindström, Lars (1994) Har behandling effekt? i Berglund, M. m. fl. (1994). *Behandling av alkoholproblem: en kunskapsöversikt*. Stockholm. Centrum för utvärdering av socialt arbete. Liber utbildning.
- Lindström, Lars (1992) *Managing alcoholism. Matching clients to treatments*. Oxford: Oxford University Press.
- McCord, Joan (1989) Behandlingsforskning kräver utvärderingar. *Apropå*(5), s. 9 – 15.
- Martin, Ruth J (1995) *Oral history in social work. Research, assessment and intervention*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Pettersson, Ulla (1986) *Socialtjänsten i praktiken*. Angered: Skeab förlag.
- Schatzman, Leonard & Strauss, Anselm L (1973) *Field research. Strategies for a natural sociology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- SOU 1987:22 *Missbrukarna, socialtjänsten och tvånget*.
- Soydan, Haluk (1995) *Försäkringskassan och invandrarna*. Lund: Bokbox förlag.
- Soydan, Haluk (1996) Using the vignette method in cross-cultural comparisons. L Hantrais & S Mangen (eds.) *Cross-national research methods in social sciences*. London: Pinter, s 120- 128.
- Andra källor:
Föreläsning av Jens Bay, Träningsskolan i Dragö 19 maj, 1996

Summary

Persistence of social change and social dignity A follow-up study of a programme for social rehabilitation at KrAmi in Örebro

The purpose of this study is to illuminate the persistence of alterations in the lives of a group of clients who have been exposed to KrAmi, a rehabilitation programme for younger clients with criminal background and poor social and personal resources. The programme practices a social work method called pedagogics of consequence. In an extensive study of various aspects of the reha-

bilitation programme a group of 29 clients were interviewed in 1992. In the present study, which is a limited part of a much larger, comparative and longitudinal evaluation research project, 25 clients from the 1992 group are interviewed. We have accordingly chosen to describe the clients' life situation with reference to a number of essential variables, such as work, patterns of alcohol abu-

se and drug use, self-sufficiency and social competence. The data referring to before registration for the programme, six months and four years after being discharged from the programme were compared. Our empirical material demonstrates that the positive changes in the life situation of the clients

persisted after four years. The clients' own interpretation of the role of the rehabilitation programme in changing their life situation is characterized in affirmative terms. The KrAmi programme in Örebro seems to bring back social dignity to the lives of the clients.

Sosialt arbeid – praksis, fag og politikk

festskrift til Dr. Graham Cliffords 50.årsdag

Boken inneholder 12 artikler som spenner fra Cliffords egne refleksjoner om faget via Matthew Coltons drøfting av fosterhjemomsorg i europeisk perspektiv til moral, brukervedvirkning, forskning/praksis, modernismen og sosialt arbeid og et gløtt inn i barnevernets historie.

Pris NOK 150.
Bestilles fra NOSEB, N-7055 Dragvoll
fax (Norge) 73596239.
e-mail:edgmar@alfa.avh.unit.no